

ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНЬО-ОБРАЗНОЇ ВИРАЗНОСТІ ЗОБРАЖЕНЬ В УКРАЇНСЬКИХ СУЦІЛЬНОКРИТИХ ТА НАБІРНИХ ЗОЛОТАРСЬКИХ ОПРАВАХ XIV-XVIII ст.

УДК 75.056(477) "13/17"

Юлія СТЕМПІЦЬКА,

*асистент кафедри книжкової графіки та дизайну
друкованої продукції Української академії друкарства
м. Львів, Україна*

Анотація. Сучасні тенденції реконструкції пам'яток писемності та активізація різних напрямків виготовлення книги сприяють пошуку мобільних методик в опануванні історичної, культурологічної, мистецької, технологічної проблематики в підготовці художника-інтролігатора.

Ключові слова: шиття книжкового блоку, кріплення оправи до книжкового блоку, палітурна справа, форматворчі фактори.

Постановка проблеми. Образність в золотарській оправі діалектична, і залежить від засобів виразності, що формують її як об'єкт сприйняття (з точки зору фізіологічних особливостей сприйняття) та як результат процесу побудови, тобто як завершену художню цілісність. Вивчення процесу формування золотарської оправи та його впливу на художньо-образну виразність зображень є необхідністю в професійній діяльності художника-інтролігатора.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення української золотарської оправи, що займає проміжну позицію в групі східнослов'янських окладів, активізувалось на Україні лише в останній чверті ХХ ст. і проводилось в контексті загальної розробки питань кодикології кирилических книг. У 1996 році була опублікована стаття Ганни Арендар [1]. Авторка детально описала декілька срібних оправ Євангелій XVII-XIX ст.

Перші спроби вивчення сюжетних кліше на українських оправах XVI-XVIII ст. торкались суперекслібрисів і були пов'язані із вивченням та реконструкцією книжкових зібрань Львова.

Стосовно стилістичних передумов, що впливали на творення образу оправи Напрестольного Євангелія, то маємо загальну, мало конкретизовану щодо регіональних особливостей,

працю О. Гальченко «Оправа східнослов'янських рукописних книг та стародруків в Україні» [2].

Книга Д. Зуб присвячена історії золотарства, клейм випробування виробів із благородних металів у Галичині. У двох частинах «Нарисів з історії золотарства Галичини» [3] послідовно висвітлено етапи виявлення та поширення коштовних металів у Європі, історію їхньої обробки та клеймування у Львові від найдавніших часів до ХХ століття.

У 2005 році подається попримірковий бібліографічний опис Напрестольних Євангелій XVI-XVIII століть із зібрання Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника [4], що супроводжується ілюстраціями, переважна частина яких публікується вперше. Каталог Л. Юріної є вичерпним, але в ньому не надано мистецтвознавчого аналізу щодо семантики, еволюції та особливостей образотворення Напрестольних Євангелій XVI-XVIII століть.

Структура оправи візантійської конструкції, що притаманна українській книзі XVI-XVIII ст. та їх зміна у історичному контексті описана в статті С. В. Зінченко [5]. Автор подає конструктивні особливості та технічні прийоми шиття книжкового блоку. Опису історії кириличної рукописної книги в Україні, її репертуару та осередкам книгописання присвячена книга В. Я. Фрис [6].

Метою роботи є дослідження зображень українських золотарських оправ, що несуть художньо-емоційне навантаження, та об'єднання їх у групу, яка розглядається на предмет загальних та підвидових особливостей, встановлення параметрів, засобів і методів формування образної виразності.

Виклад основного матеріалу. Пошуки образної відповідності візуальної форми золотарської оправи і інформації, яку вона представляє, призвели до необхідності вивчення засобів і методів художньо-образної виразності. Допоміжні знання котрими довелось оперувати при проведенні робіт, знаходимо у праці В. Я. Фрис, котра вивчає типологію, форму книги від суттєвих її ознак до найдетальнішої маргіналістики.

Книга сприймається візуальним та образотворчим об'єктом, що залежить від композиційного вирішення, від тих засобів, котрими оперували майстри при виготовленні об'єкту. На візуальні характеристики сприйняття впливають усі зображальні елементи, за допомогою яких створено образ книги. На образотворчі характеристики впливає можливість глядача пізнати символічні значення усіх складових.

До засобів образотворчої виразності оправ можна віднести елементи оздоблення, які спроможні викликати прогнозований настрій перш, ніж будуть прочитаними. Появу і розповсюдження образотворчих засобів доцільно розглядати як розвиток та еволюцію іконографії золотарських оправ книги. Виходячи з цього, іконографію – образно представлену текстову інформацію, можна поділити на дві підгрупи: 1) знаково-образну; 2) композиційно-образну.

Перша розглядається як матеріали та зображення, що можуть носити сюжетний, предметний, знаковий, просторовий, фактурний, текстурний характер. Під методами розуміються процеси здійснення з названими засобами певних комбінацій (ритування, прорізування, продряпування, карбування, лиття), результатом яких є отримання завершених елементів оздоблення оправи. Як приклад знаково-образної оправи можна навести зразок оправи з Розп'яттям та зірочками й півмісяцем (фото 1. Євангеліє. Львів, 1665 р.). Вагомим у книзі є символ – це знак іншої реальності, котрий в залежності від особливостей людського світогляду і має різноманітні інтерпретації, прочитання. Символи в книзі є не тільки інструментом пізнання. Вони пробуджують, направляють і приборкують найсильніші емоції: від страху, горя до радості, любові, душевного блаженства.

Отже, протягом століть була розроблена концепція зображальних засобів, які допомагають відтворювати релігійні образи, враховуючи рівень осягнення світосприйняття епохи, країни, народу. Система зображальних засобів у створенні релігійних пластичних образів продовжувала діалектично змінюватися, відповідно до культурних і духовних потреб сучасників, формуючи естетичне світосприйняття в контексті релігійного осмислення світу.

Інші засоби та методи досягнення художньої виразності застосовуються у композиційно-образній групі, яка є самодостатнім композиційним елементом оправи.

До засобів художньої виразності композиційно-образних зображень можна віднести задані характеристики, ліній, площини силует, колір, насиченість, конфігурацію, форму, розмір, рух. Найпростіший прийом є використання кількох фігур поруч одна з одною. Таке механічне з'єднання, по суті, важко назвати гармонійною групою: йому явно не вистачає міцних зв'язків між окремими елементами – сюжетних і формальних. Як зразок наведемо оклад Євангелія (фото 2).

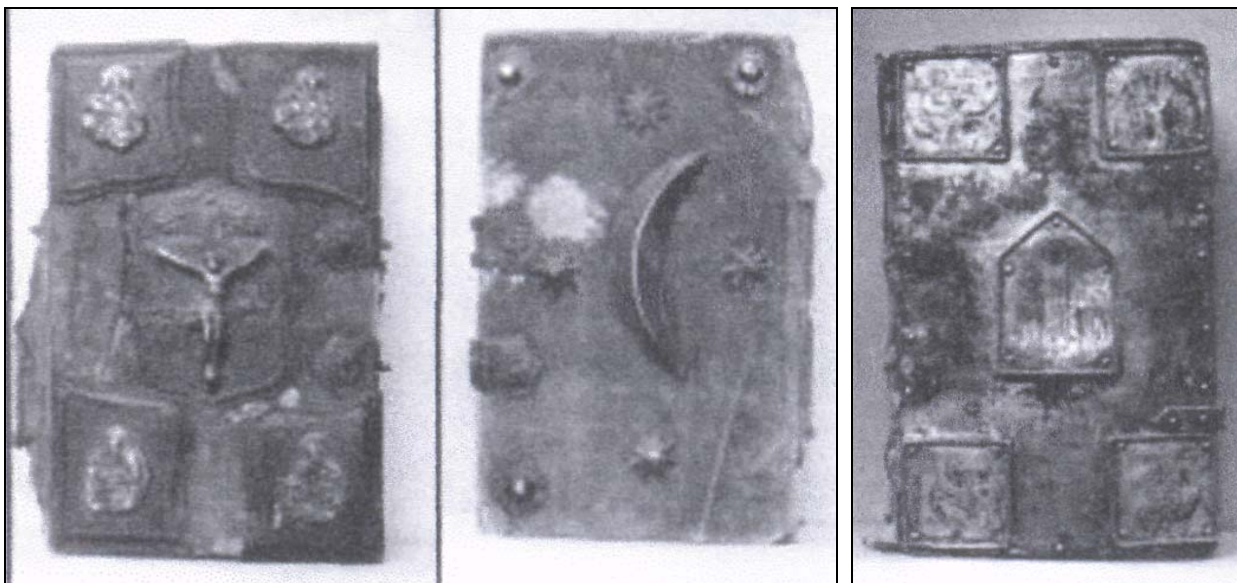
Базуючись на принципі загальної, об'єднуючої дії персонажів рух став першоосновою для створення групи. Рух, природно, пов'язаний із сюжетом, хоча обумовлений не тільки ним, також завданням створення цілісної форми, заснованої на нерозривності окремих частин окладу замість їхнього узгодження. У сюжетній групі площини окладу (фото 3) та її внутрішньому просторі варіюються прийоми організації цілого. Так ще одним нововведенням став спосіб об'єднання групи демонстрацією щиросердечного стану героїв.

Методами називаємо комбінаторні операції з параметрами та їх характеристиками. Завдяки такому широкому застосуванню іконографічних засобів створюються композиції, подібні до декоративно-площинних та об'ємно-просторових. Оправа з прорізним орнаментом представлена на фото 4. У рельєфі запозичені деякі риси художньої мови живопису. Подібно до ілюстрації, він має свій формат, що обмежує поле зображення.

З формату починається побудова композиції, у нього вписуються фігури, з ним узгоджується членування й пропорції. Інша особливість композиції рельєфу полягає у виділенні ліній. Малюнок ліній створює структуру композиції, пропорційну сітку. Його ритм зв'язує між собою окремі частини, затверджує симетрію або вносить розмаїтість контрасту. У деяких випадках рельєф спочатку сприймається глядачем як картина, а лише потім виникає думка про оцінку його пластичних якостей.

Висновки. Художній образ українських суцільнокритих та набірних золотарських оправ XIV-XVIII ст. є вираженим символом, який належить до визначеної культури певної епохи та потребує для його сприйняття допоміжних знань. Дослідження зображень українських золотарських оправ, що несуть художньо-емоційне навантаження, дозволило об'єднати їх у групи: 1) знаково-образну; 2) композиційно-образну. Це дало можливість розглядати золотарську оправу на предмет загальних та підвидових особливостей, встановлення параметрів, засобів і методів формування образної виразності. Професійно застосовуючи ці засоби, українські майстри-золотарі домоглись найбільшої виразності під час створення художнього образу у XVII-XVIII століттях. Невід'ємною частиною загальної роботи над оздобленням оправ та її художньо-образною виразністю є сама конструкція кодексу. Вважаючи на це, сьогодні вивченням порушеної проблеми займаються в Українській академії

друкарства. Початковим етапом є вивчення конструктивних особливостей візантійського кодексу. Адже саме ця традиція формування книжкового блоку була поширена в Україні.

*Фото 1. Євангеліє.
Львів, 1665 р.*

*Фото 2. Євангеліє.
Вільно, 1575 р.*

*Фото 3.
Євангеліє. Москва,
1626 р.*

*Фото 4.
Верхня кришка Сдж-1051*

ЛІТЕРАТУРА

1. *Арендар Г.* Срібні оправи Євангелій XVII-XIX століть // Родовід. – № 14. – 1996. – С. 83-90.
2. *Гальченко О.М.* Оправа східнослов'янських рукописних книг та стародруків України: історія, структура, опис. – К., 2005. – 375 с.
3. *Зуб Д. Ю.* Нариси з історії золотарства Галичини. – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2003. – 360 с.: 100 іл.
4. Напрестольні Євангелії XVI-XVIII століть у зібранні Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника: Каталог. – Київ: Видавництво «КВІД», 2005. – 196 с: іл. 245.
5. *Зінченко С. В.* Оправи візантійської конструкції, що виготовлялись в інтролігаторських майстернях при монастирях Львівської та Перемишльської єпархій XV-XVII ст. // Рукописна та стародрукована книга. – Львів, 23-25 квітня 2004 р. – Львів, 2006. – 113-141 с.
6. *Фрис В. Я.* Історія кириличної рукописної книги в Україні. – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2003. – 188 с.

**THE FORMING OF ARTISTICALLY PICTURESQUE
EXPRESSIVENESS OF IMAGES IN UKRAINIAN FULLY COVERED
AND COMPOSED GOLDEN BOOK FRAMES OF XIV-XVIII CENTURIES**

Yuliya STEMPIŃSKA

*assistant of book graphics and design of printed materials
of the Ukrainian Academy of Printing,
Lviv, Ukraine*

Summary. *Creating a pattern of a book, having fixed it in material, taking into account historical peculiarities of book reconstruction students managed to create objects that captivate viewers by their originality.*

Key words: *sewing of book block, fastening of frame to the book block, bookbinding, formation factors.*